

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

123:2 • 2003

Syntetiska ögonblick. En reflexion

Av Ann-Sofie Ohlander

Svensk historieforskning har under den senare delen av 1900-talet vuxit kvantitativt, förnyats, inmutat nya områden och grenat ut sig i nya underavdelningar. En sådan tillväxt i volym och innehåll borde, tycker man, också innehålla ständigt nya utmaningar till synteser: Hur får vi ihop det? Hur sammanfattar vi? Hur integrerar vi? Men kanske har tillväxten i stället lett till motsatsen, till uppspaltningar, specialiseringar och nya prefix framför ordet historia? Det finns många exempel på att tillväxt inom vetenskapsområden som medicin, naturvetenskap och teknik medfört uppsplittring i avgränsade specialiteter.

Hur det än förhåller sig tycks en gängse uppfattning vara att svenska historiker inte skriver synteser; att det är svårt att förena med vår kritiska historiska metod, som lämpar sig mera för djupanalyser, att syntesskrivande inte ger inomvetenskapligt meritvärde och så vidare. Jag tror mig egentligen aldrig själv medvetet under min tid som historieforskare ha gått in för att skriva en syntes. Men en viss eftertanke ger vid handen, att jag ändå sysslat med och kanske till och med frambringat synteser – detta inte av någon ursprunglig intention, utan mera av nödvändigheter jag mött eller möjligheter som öppnat sig i mitt forskande och skrivande arbete. Det har funnits, och finns, skulle jag vilja hävda, syntetiska ögonblick i varje historikers arbete, alldeles oavsett från början kanske icke syntetiska avsikter. Jag vill alltså här hävda att vi svenska historiker är mera syntetiker än det kan verka och att det i själva verket finns få svenska historiker som inte någon gång arbetar med synteser.

Ann-Sofie Ohlander, f 1941, är professor i historia vid Humanistiska institutionen, Örebro universitet. Hon har behandlat syntesskrivande i artikeln "Historikern och den bortträngda verkligheten. Några synpunkter på psykoanalys och historia", publicerad i *Historisk tidskrift* 1993:4, och, tillsammans med Ulla-Britt Strömberg, skrivit syntesen *Tusen svenska kvinnor: Svensk kvinnohistoria från vikingatid till nutid*. Ohlander forskar för närvarande om människovärdesfrågor i historisk belysning.

Adress: Örebro universitet, Humanistiska institutionen, 701 82 Örebro.

E-post: ann-sofie.ohlander@hum.oru.se

En exemplarisk syntes?

Var är en syntes? Vilken innebörd lägger jag i begreppet? För en diskussion om det vill jag i korthet ta min utgångspunkt i den brittiske arkeologen Colin Renfrews arbete *Arkeologi och språk*.¹ Han tar där upp problemet om de indoeuropeiska språkens ursprung, tidpunkten och sättet för deras spridning. Genom att knyta samman språkvetenskapliga resultat med den nya processuella arkeologins landvinningar lyckas han med bedriften att få fram ett nytt tänkbart "urhem" för språken och tidigare lägga deras spridning med några tusen år. Han hävdar också gentemot den tidigare forskningens teorier om snabb utbredning genom erövringar, att diffusionen i stället skedde som en långsam "vågrörelse" i anslutning till jordbrukets spridning.

Renfrew går in i två skilda vetenskapsområden, tar del av deras senaste resultat och metoder och gör en sammansmältning av dem till en helhet, som han sedan i sin tur använder för att radikalt förändra kunskapen om en väsentlig och omdiskuterad historisk företeelse. Bärkraften i hans resultat kan diskuteras, och har diskuterats, men själva tillvägagångssättet ser jag som fördömligt för att inte säga exemplariskt (i tysk bemärkelse) för vad en vetenskaplig syntes på det humanistisk-samhällsvetenskapliga området är och hur den bör genomföras.

Begreppet syntes använder Renfrew i sin framställning, men han gör ingen bestämning av det. I sökandet efter en preciserad definition av termen har jag gått såväl till Svenska akademins ordbok som till några historieteoretiska arbeten. SAOB anger som en huvuddefinition "sammansmältning av olika element till en helhet". Sammansmältning, olika och helhet framstår här som nyckelbegreppen. I det här aktuella fallet uppkommer av skilda kunskaper en ny helhet, inte löst hopfogad, utan faktiskt sammansmält och hel.

SAOB har flera underavdelningar av begreppet syntes, av vilka ett par kan ha särskild relevans i ett historievetenskapligt sammanhang. "Mångfaldssyntes" anges gälla i fråga om kunskapsteori som en "förening av flera kunskapsinnehåll till en enhetlig kunskapsbild". Den dialektiska syntesen definieras ju som "upphävande av motsättningen mellan tes och antites". "Synteslitteratur" betecknar "litteratur som söker nå en syntes, i betydelsen en helhetssyn".

Den dialektiska syntesen syns mig här alltför begränsad som definition – det som sammansmälts kan i och för sig bestå av motsatser, men det är av mindre intresse än just olikheten. Men däremot passar *mångfaldssyntes* väl

1. Colin Renfrew, *Arkeologi och språk. Det indoeuropeiska ursprungets gåta*, Stockholm 1993 (1988).

in på vad jag vill förstå med synteser också i historisk forskning. Hypoteser, teorier, begrepp och/eller resultat från två skilda vetenskaper förenas och ger en ny helhet som också möjliggör nya hypoteser, nya förklaringar och en ny verklighetsbeskrivning.

Nära begreppet sammansmältning ligger *integration*, väsentligt eftersom det är en nödvändig process i syntesens tillkomst. Kanske är det rentav det, som möjliggör en grundläggande definition av syntesen, till skillnad från till exempel en kumulativ eller systematiserande princip. Utan en integrationsprocess finns alltså ingen syntes. Vad innebär då i sin tur begreppet integration? Enligt SAOB innebär integration att "ingå såsom beståndsdel i något, i synnerhet såsom något oskiljaktigt, nödvändigt". Verbet integrera har innebörden "förena något med något annat till ett helt".

Men Colin Renfrew nöjer sig nu inte med sin syntes. Han vill också gå ut-
anför sitt undersökningsområde och undersökningsobjekt och generalisera sina resultat till en universell modell för all spridning av människor och språk. Han provar den också, som det synes mig, med mindre framgång, på exemplen polynesiska språk och bantuspråk. Hör generalisering samman med syntes? Det kan vid en första anblick tyckas så. Den gängse användningen av syntes förutsätter, som vi skall se nedan, ofta innebörden stor, omfattande, nationell, global och kan därmed också synas inbjuda till generalisering. Men vare sig generalisering eller undersökningsnivå har, som jag ser det, i sig något med syntesen att göra. En syntes av olika element till en helhet borde med definitionen ovan precis lika gärna kunna försiggå i ett i tid och rum begränsat sammanhang, gälla bara en unik situation.

Syntes i teoriglärover

Vilken innebörd har då syntesbegreppet fått i ett historiskt vetenskapligt sammanhang? – inom naturvetenskaperna används det också flitigt men som bekant på ett litet annat sätt. Det ägnas liten eller ingen uppmärksamhet i några läroböcker i historisk teori och metod. Jag har gått igenom fem nu aktuella och en något äldre. Tre är svenska: Stellan Dahlgren & Anders Florén, *Fråga det förflutna* (1996), Anders Florén & Henrik Ågren, *Historiska undersökningar* (1998) och Arne Jarrick & Johan Söderberg, *Praktisk historieteori* (1993).² Tre är utländska: norrmannen Knut Kjeldstadli, *Det förflutna är inte*

2. Stellan Dahlgren & Anders Florén, *Fråga det förflutna. En introduktion till den moderna historieforskningen*, Lund 1996; Anders Florén & Henrik Ågren, *Historiska undersökningar. Grunder i historisk teori, metod och framställningssätt*, Lund 1998; Arne Jarrick & Johan Söderberg, *Praktisk historieteori*, Stockholm 1993.

vad det en gång var (1992), engelsmannen John Tosh, *Historisk teori och metod* (1984) och finländaren Pentti Renvalls vid det här laget nästan 40 år gamla *Den moderna historieforskningens principer* (1965).³

Om vi först ser till de svenskförfattade läroböckerna finns en halv sida under rubriken "Syntes" hos Florén & Ågren.⁴ De skriver i första hand relativt elementärt för grundstudenter och förklarar i det sammanhanget syntesen som en mera problematiserad pendang till översikten. De övriga ägnar inte syntesen uppmärksamhet i sig, men man kan med litet möda hitta termen använd genom att till exempel söka på Braudel. Så skriver Dahlgren & Florén efter att ha preciserat Fernand Braudels tre "durée", tidsrytmer: "Ambitionen hos Braudel [...] var att sammanföra alla tre tidsrytmerna i en syntetiskt inriktad historia."⁵

Jag har inte gjort någon grundlig litteraturgenomgång, men de resultat jag fått tyder alltså på att syntesen inte ägnats någon större uppmärksamhet i svensk historieteoretisk litteratur, inte heller när man går bakåt i tiden. Aleksander Loit skrev 1982 en artikel om historiska synteser ur ett historiematerialistiskt perspektiv. Syntesen som enkel kumulativ och kvantitativ process avvisar han. Syntesen skall vara något mer än sina delar – Loit använder den fotografiska bilden som illustration. Den kan brytas ned i punkter men bara som helhet har den en mening. Men för att ett arbete, enligt Loit, skall kunna benämnas syntes skall det ha sin utgångspunkt i en teori. Det skall också bygga på dialektisk metod, som han också exemplifierar.⁶ Definitionen blir därmed annorlunda än den här aktuella. I den år 1981 av Klas Åmark utgivna antologin *Teori- och metodproblem i modern svensk historieforskning*, står förhållandet mellan samhällsteori och historieforskning i centrum.⁷ Syntestänkande kan tyckas ligga nära men tas inte explicit upp. Rolf Torstendahl diskuterar inte heller syntesen i sin klassiska *Introduktion till historieforskningen* (1966).⁸

Hur är det då i de utländska arbetena? Ordet syntes återfinns inte i John

Toshs ordregister (1984). På ett ställe skriver han dock om "översiktsverk – sådana allmänna synteser som söker föra samman forskningsresultat från ett stort antal specialister till en sammanhängande helhet. Historikernas prestationer i detta avseende har ofta varit sorgligt otillräckliga".⁹ Men både Pentti Renvall och Knut Kjeldstadli ägnar syntesen särskild uppmärksamhet, mest utförligt Renvall, som i *Den moderna historieforskningens principer* ägnar ett helt kapitel åt "Den historiska syntesen".¹⁰ Han tar avstamp i de "mångfaldsproblem" som finns för den syntetiserande historikern. Dem ser han dels i vad han kallar parallellfaktorer, dels i successiva förändringar, det ena en rumsaspekt i överförd social bemärkelse, det andra en tidsaspekt, också den faktiskt i en överförd bemärkelse, mer fråga om "samhällelig" tid än kronologisk tid. "Slutmålet", skriver Renvall, "är en tankebyggnad som sammanbinder så många parallellfaktorer som möjligt, samtidigt som den i sig införlivar de successiva förändringar som dessa faktorer undergår".¹¹

Det syntetiska tillvägagångssättet består för Renvall i att av nödvändighet "reducera" den historiska mångfalden för att kunna handskas med den. I denna reducerande, ofta typologiserande verksamhet ser han strukturbestämningar som en viktig del. Det gäller inte minst den "integrerade strukturenheten", vars delar är företeelser som står i ett inbördes sammanhang med varandra. Den andra viktiga delen är historiens successiva förändringar, där Renvall tycks ansluta sig till en, låt vara, nyanserad tanke om historisk utveckling. Renvall jämför alltså det han beskriver som reduktionen av mångfalden med syntetisering, och viktiga moment i denna sker genom typologisering och sammanförande. Han ägnar ett avsnitt åt hur detta sker ifråga om strukturer respektive successiva förändringar, där samtidigt uppträdande "utvecklingsnivåer" kan ställa till trassel för forskaren. Renvall vänder sig mot tanken att kartlägga ett område åt gången och sedan föra dem samman. Här möter vi alltså föreställningen om någon form av organiserande principer som från början finns med och underlättar den stora syntesen, den som är Renvalls ambition.

Norska historiker – Ottar Dahl, Kåre Lunden och Francis Sejersted – har sedan 1990-talets början fört en debatt om synteser. Knut Kjeldstadli utgår från denna, när han för en analytisk diskussion om begreppet. Han skriver

3. Knut Kjeldstadli, *Det förflutna är inte vad det en gång var*, Lund 1998; John Tosh, *Historisk teori och metod*, Lund 1994; Pentti Renvall, *Den moderna historieforskningens principer*, Stockholm 1965.

4. Florén & Ågren 1998, s 11.

5. Dahlgren & Florén 1996, s 52.

6. Aleksander Loit, "Syntes i historievetenskapen", Göran Behre & Birgitta Odén (red), *Historia i vetenskap och historiedidaktik*, Lund 1982, s 123–143.

7. Klas Åmark (red), *Teori- och metodproblem i modern svensk historieforskning. En antologi*, Stockholm 1981.

8. Rolf Torstendahl, *Introduktion till historieforskningen. Historia som vetenskap*, Stockholm 1966.

9. Tosh 1994, s 117.

10. Renvall 1965, s 239–271.

11. Renvall 1965, s 243.

där om önskvärdheten av att skapa sammanhang: "Vi bör skriva en 'stor berättelse' bland alla historierna".¹² Han vill urskilja två slag av synteser, de som sammanfattar och de som sätter samman något. I det första fallet fångas "drag som är *omfattande* och varaktiga i tid".¹³ Här sker ett urval, där man tydliggjort, renodlat, kanske också stiliserat. Däremot bör detta inte blandas samman med generalisering. Det är heller inte fråga om syntes när man skriver en kronologisk redogörelse över en aldrig så lång tidrymd eller omfattande geografiskt område.¹⁴ Denna första karakteristik av syntes med element av renodling och typologisering påminner om Renvalls ovan.

Den andra föreställningen om syntes som Kjeldstadli återger gäller "inte att få tag i omfattande utan *komplexa* sammanhang".¹⁵ Centralt blir om man teoretiskt och tankemässigt lyckas integrera delarna. Någon form av totalhistoria är syntesens yttersta mål, menar Kjeldstadli, men påpekar samtidigt att omfånget hos det man skriver om kan vara begränsat. Hur gör man då för att åstadkomma syntesen? Kjeldstadli menar att det finns åtminstone tre förfaringssätt: att bygga nedifrån, att utgå från en teori uppifrån – man måste börja med "en förhandsföreställning om vad vi är ute efter" samt att "en del av helheten är överordnad", det finns en överordnad princip.¹⁶ Slutligen kan man vara pluralist och tänka sig flera olika möjligheter, flera varianter av synteser med samma utgångspunkter.

En global syntes av historien – kanske är det detta, underförstådda, krav på räckvidd som gör att svenska historieforskare inte menar sig skriva synteser. Faktum är då att arbeten som gör anspråk på omfattande kronologisk, kulturell eller geografisk räckvidd kanske inte alls motsvarar kraven på sammansmältning av olika element till en helhet enligt den definition jag här använt.

Ekonomisk historia – en "syntesdisciplin"?

Synteser och syntesbegrepp spelar alltså inte något större roll i idag använda läroböcker i historieteori och verkar inte heller ha diskuterats inom svensk historievetenskap i någon större omfattning. År 1970 fanns dock "syntes" i rubriken på den sjätte nordiska konferensen i historisk metod: *Analyse* –

12. Kjeldstadli 1998, s 214.

13. Kjeldstadli 1998, s 215. Kjeldstadlis kursivering.

14. Begreppet används i praktiken ibland just för att ange ett långt tidsavsnitt. Se t ex Stefan Brink, "Hälsinglands äldre bebyggelsehistoria. Ett försök till en syntes", *Bebyggelsehistorisk tidskrift* 1994 (27), s 153–172.

15. Kjeldstadli 1998, citat s 215.

16. Kjeldstadli 1998, citat s 216. Kjeldstadlis kursivering.

syntese – komparasjon.¹⁷ Två av föreläsarna hade också explicit med syntes i sina rubriker, den norske filosofen Arne Naess och den svenske ekonomhistorikern Rolf Adamson.

För Arne Naess tycks syntesbegreppet innefatta just en sammansmältning av olika element i den bemärkelse jag angett ovan. Han är skeptisk till sådana sammansmältningar. I varje fall menar han att de är en omöjlighet inom filosofihistorien, en vetenskapsgren han själv ägnat sig åt. Filosofihistorien kan inte skrivas neutralt i förhållande till systemskillnader. Begrepp kan inte renodlas utan färgas av de sammanhang där de ingår. Synteser i översikter, läroböcker till exempel, blir, menar Naess, med nödvändighet ytliga "og forutsetter at man ikke behøver å skjelne mellom ord og tanke".¹⁸ Den "radikala pluralism" detta enligt Naess medför får betydelse också för historiker – om inte *ett* filosofiskt system kan utpekas som det riktiga, kan inte heller *en* version av det historiska förloppet ses som den korrekta.¹⁹

Rolf Adamson ville vid samma konferens urskilja två huvudgrupper av synteser. Den ena utgörs av "sammanfattningar som byggs upp nerifrån – av detaljstudier", eller konkret utfört: "På detaljmaterial skapas fristående studier, som någon syntetiskt lagd bjässe sedan klättrar upp på och knådar ihop i sin stora sammanfattning." Under grupp två vill han redovisa synteser "som mer eller mindre startas uppifrån", det vill säga de som tar sin utgångspunkt i en teori och sedan arbetar sig "nedåt".²⁰ Makro- och mikronivå, liksom deduktivt och induktivt arbetssätt, är viktiga hållpunkter i Adamsons definition av synteser, och han uppehåller sig i sitt inlägg, som rubriken anger, i hög grad vid möjligheterna att mäta och verifiera. Problemet och möjligheten att integrera olikartat kunskapsinnehåll till en ny kunskap tycks inte vara ett huvudintresse för honom.

Men i själva verket finns det med i bakgrunden, eftersom hans resonemang bygger på den dubbla bas som både är bakgrunden för tillkomsten av ämnet ekonomisk historia och ett tydligt syntetiskt "mångfaldsproblem" enligt den definition jag återgivit ovan. Ekonomihistorikern Carl Axel Olsson har på ett intressant sätt analyserat detta i artikeln "Eli Heckscher and the Problem of

17. Trygve Solhaug & Hugo Montgomery (red), *Analyse – syntese – komparasjon. Foredrag ved Nordisk fagkonferanse for historisk metodelaere på Godøysund 10.–14. mai 1970*, Bergen 1972.

18. Arne Naess, "Historie – pluralisme og historiske synteser", i Trygve Solhaug & Hugo Montgomery 1972, s 10.

19. Naess 1972, s. 10.

20. Rolf Adamson, "Försök att verifiera synteser inom ekonomisk-historisk forskning", i Solhaug & Montgomery 1972, s 63ff.

Synthesis. A Methodological Note.”²¹ Han använder en tidig artikel av Heckscher i *Historisk tidskrift* 1904, där denne kämpar med problemet att kombinera en teoretisk disciplin – nationalekonomi – med en empirisk – historia. Båda är nödvändiga för tillkomsten av ekonomisk historia. Men hur och var sker avvägningarna och mötet mellan det teoretiskt-deduktiva och det empiriskt-induktiva? Den tidige Heckscher framstår i Olssons analys som en pragmatiker med en viss aversion mot filosofiska utläggningar – det gäller att arbeta praktiskt. Men då är ett relativiserande tids- och förändringsperspektiv nödvändigt – Heckscher vänder sig mot tanken att nationalekonomin skulle kunna aspirera på generell giltighet med vars hjälp man kan analysera och bedöma – döma? – andra epoker och sammanhang. Samtidigt vill han ändå tillerkänna nationalekonomin en särställning jämfört med de nya samhällsvetenskaper, som till exempel sociologi som har liknande pretentioner. Detta skapar ett dilemma, som Heckscher helt enkelt undviker genom att arbeta praktiskt-syntetiskt, med arbeten och synsätt av genomgripande betydelse för svensk historisk forskning och kunskap. Hur han i praktiken arbetade med detta skall jag inte här gå in på; däremot notera att hans ambition alltså var klart syntetisk enligt den begreppsbestämning jag här har använt.

Adamsons problemställning, som i förstone kan verka mindre syntetisk till sin karaktär, mera antingen-eller formulerad, baserar sig alltså ändå på en situation, där varje utövare av ekonomisk historia faktiskt från början har ett syntesproblem att tampas med. Med teoriernas intåg i historievetenskapen under 1960-talet kan ju samma förhållande tyckas råda inom historievetenskapen generellt. Samtidigt kan en uppspaltning i sig mellan teori och empiri knappast generellt ses som underlag för en syntesbestämning. En teoristyrd eller teoriinspirerad undersökning utgör ju fördenskull inte någon syntes av olika kunskapsinnehåll.

Man kan åter konstatera att begreppet syntes ofta används på ett diffust sätt. Det är knappast heller särskilt ofta använt. Detta innebär dock, som påpekats ovan, inte att syntes innebärande integration av flera olika kunskapsinnehåll inte förekommer i svensk historisk forskning.

Några syntetiska exempel i praktiken

Jag tror att varje historiker, också utan egna medvetna syntetiska ambitioner, med en smula eftertanke kommer att finna att hon/han har brottats med

syntesens problem och möjligheter någonstans i sin forskning. Enklart är här att resonera utifrån egen erfarenhet och ge ett par exempel, där jag själv befunnit mig i vad jag här kallar syntetiska ögonblick, forskningssituationer där skilda företeelser inte stämmer, är uppbyggda efter olika principer eller med olika metoder, där teorisanmaningen saknar kontakt och/eller empirin hänförs sig till förhållanden som inte verkar jämförbara. Dessa ögonblick kan förvisso kännas besvärliga och obekväma, men kan vara fruktbara och bör inte undvikas.

De exempel jag kommer att ge härrör från erfarenheten att som författare medverka i dels en lärobok i historia för gymnasiet, dels skriva en översiktlig svensk kvinnohistoria.²² För läroboken, *Epos*, var det min uppgift att skriva om perioden 1815 till första världskriget i den allmänna historien. Vår ambition var att integrera så mycket som möjligt, att inte dela upp historien, och att inte föra delar som inte ”passade in” till särskilda underavdelningar och tilläggskapitel. För mig gällde det bland annat att undvika såväl en särskild avdelning om de stora ideologierna, som ett kapitel om kvinnor och barn, båda ymnigt förekommande i tillägg i läroböcker.

Ideologiernas uppkomst och deras samband med revolutionerna från 1789 och framåt är ju uppenbar. Ändå finns det en tendens att behandla dem för sig, kanske därför att de är ett centralt föremål i inte minst statsvetenskaplig forskning och på det sättet kommit att framstå som på något sätt fristående från historien. Grunden till uppdelningstendenserna skulle då vara närmast vetenskapshistorisk. Det var delvis besvärligt att foga in dem – jag försökte presentera varje ideologi i förhållande till den revolution som föreföll mest relevant, både ifråga om respektive ideologis uppkomst och dess relevans i skeendet. Åtminstone grunddragen av varje ideologis uppbyggnad och karaktär måste också återges, men det skulle inte skapa lakuner i läsningen. Här hade jag alltså på en elementär nivå faktiskt att handskas med kunskap som uppkommit inom åtminstone delvis skilda discipliner. Men när jag efter åtskilligt provande funnit en så att säga rimlig logistik i presentationerna, visade sig deras karaktär falla ut på ett förhållandevis bra sätt i själva händelseförloppets logik. I varje fall föreföll det mig så, när jag skrev. Kanske berodde den relativa enkelheten på att jag återställde en integration som fanns i det historiska sammanhanget och som vetenskapen splittrat – det bör ha gjort uppgiften lättare.

22. Robert Sandberg, Per Arne Karlsson, Karl Molin & Ann-Sofie Ohlander, *Epos. Historia för gymnasieskolans kurs A och B*, Stockholm 1996.

21. *Scandinavian Economic History Review* 1992, 40:3, s 29–52.

Besvärligare blev det, när jag skulle integrera kvinnorna i historien och hamnade i frågan om åtskillnaden mellan privat och offentligt, mellan i första hand borgerliga män och borgerliga kvinnor. Eric Hobsbawm karakteriserar i *Kapitalets tidsålder* den borgerliga familjen som "sin tids gåtfullaste institution" och frågar hur det kommer sig, att ett samhälle "som försvurit sig åt ett profitinriktat näringsliv med konkurrensen i högsätet, åt den enskilde individens strävande, åt lika rättigheter och möjligheter och frihet för alla, vilar så tungt på en institution som går så totalt stick i stäv med allt detta?"²³ Jag kände mig i den historiska integrationens namn uppfordrad att lösa detta syntetiska problem i läroboken. Det krävde en del tankemöda och ett biresultat blev till slut också en uppsats i *Historisk tidskrift* om historia och psykoanalys.²⁴ Med hjälp av psykoanalysens begreppsapparat och ett resomang om samhälleliga tidsförskjutningar, som påminner om dem jag återgivit hos Renvall ovan, tyckte jag mig där kunna komma åt själva problemet och se 1800-talets "privata" borgerliga sfär som en integrerad del av det stånds- och skråsamhälle som var på väg att försvinna. Syntetiska ögonblick kan alltså ge upphov till ganska vittfamnande företag om man ger sig i kast med dem.

Att integrera kvinnohistorien i historien visade sig vara en besvärlig uppgift, som vi väl kom en bit med i *Epos*, men knappast ända fram. Från andra hållet mötte jag problemet när jag tillsammans med vetenskapsjournalisten Ulla-Britt Strömberg gav mig på projektet att skriva en svensk kvinnohistoria, *Tusen svenska kvinnoår*.²⁵ Kronologisk räckvidd i sig ger inga synteser och ambitionen att vara i kvalificerad mening syntetiska hade vi knappast. Men problemet uppkom ändå, när vi skulle foga in kvinnornas historia i den redan skrivna svenska historien. Kvinnornas historia utspelar sig delvis på andra samhälleliga arenor än männens, och de sammanhang de ingår i har delvis andra ramar. Därför var svårigheter att vänta både i fråga om att passa in kvinnohistorien i – i överförd bemärkelse – gängse samhälleligt rumsliga sammanhang, det vill säga sådant som politik, rättsväsende et cetera, och i den gängse periodiseringen.

En intressant och möjligen kontroversiell omständighet blev, att vi så småningom upptäckte att det snarare tycktes röra sig om att passa in den gängse

historien i kvinnohistorien än tvärtom. Detta har naturligtvis att göra med ett omvänt förhållande – männen fanns inte med i kvinnornas samhälleliga sammanhang eller på deras arenor. Den empiriska analysen av historien – och vi har ganska mycket kvinno- och genushistorisk forskning i Sverige idag – tycks snarare ge vid handen att kvinnor i större omfattning förekom på manliga arenor än tvärtom. Kvinnor kunde vid behov, krig till exempel, träda in på de flesta manliga områden, medan männens könsroll effektivt stängde dem ute från kvinnliga områden som kök, ladugård, barnkammare, fåbod, spinn-, sy- och vävstuga. En man som gav sig in på sådana kvinnoområden satte sin manlighet på spel, medan en kvinna till nöds både kunde köra med häst, plöja och uppträda inför tinget. Om jag säger att vi i *Tusen svenska kvinnoår* försökte integrera den dittills skrivna svenska historien i den svenska kvinnohistorien är det en överdrift. Men vi lade vår framställning på en annan tidsaxel än den gängse och man kan nog säga, att vi som i citatet om Braudel ovan försökte integrera åtminstone två tidsrytmer med varandra, där den långsammare och större fick dominera.

Det är också lätt att hitta andra exempel på syntetiskt tänkande och syntetiska ögonblick i svensk historieforskning. När jag nämner ett par exempel nedan är det sådant jag mera slumpmässigt kommer att tänka på – jag tror att jag skulle drunkna i exempel om jag försökte gå mer systematiskt till väga.

Hur får man till exempel ihop det intressanta förhållandet att kristnande, övergång till åkerbruk, nya arvslagar och annan syn på ägande tycks hänga ihop med statens uppkomst? Om detta har Thomas Lindkvist forskat under en längre period.²⁶ Intressant är att han undan för undan vidgat perspektivet och dragit in ytterligare element i sin strävan att nå förklaringar till i första hand statens uppkomst, men också till interaktionen av de omständigheter som till synes utan sammanhang uppträder samtidigt. Återigen kan uppdelningen mellan olika vetenskaper spela en roll. Interaktionen mellan ämnena arkeologi, historia och kyrkohistoria blir viktiga.

Sven A Nilsson arbetade hela sitt forskarliv med problem i Sveriges historia under 1600-talet. Genom att täcka område efter område, delvis hjälpt av stora forskningsprojekt, fick han också fram ett resultat som måste benämnas

23. Eric J Hobsbawm, *Kapitalets tidsålder*, Stockholm 1981, s 323.

24. Ann-Sofie Ohlander, "Historikern och den bortträngda verkligheten. Några synpunkter på psykoanalys och historia", *Historisk tidskrift* 1993:4, s 515–537.

25. Ann-Sofie Ohlander & Ulla-Britt Strömberg, *Tusen svenska kvinnoår. Svensk kvinnohistoria från vikingatid till nutid*, Stockholm 1996 (ny, omarbetad upplaga 2002).

26. Se till exempel Thomas Lindkvist, *Plundring, skatter och den feodala statens framväxt. Organisations tendenser i Sverige under övergången från vikingatid till tidig medeltid*, Uppsala 1990; Thomas Lindkvist, "The Origins of a State Society in Medieval Sweden", i Alvar Ellegård & Gunilla Åkerström-Hougen (eds), *Rome and the North*, Jonsö 1996; Thomas Lindkvist, *Kristnandet i Sverige. Gamla källor och nya perspektiv*, i Bertil Nilsson (red) "Kungamakt, kristnande, statsbildning", Uppsala 1996.

syntes, där krigets behov – kontributionerna, kontrollen över befolkningen, kyrkan, skatterna och jorden – till slut blir den nödvändighet som ger upphov till den enväldiga statsmakten.²⁷

I sin doktorsavhandling om ett lokalsamhälle under perioden 1600–1800 använder Kerstin Sundberg inte begreppet syntes. Men rent praktiskt finns det en påfallande syntetisk ambition i det hon gör, när hon för samman och söker integrera minst fyra komponenter som hon undan för undan relaterar till varandra: ägarstruktur, befolkningsutveckling, resursutnyttjande och social skiktning så att skeendet inom ett femte område, det politiska handlingsplanet, till slut visar sig ingå i en logisk, och som det verkar, begriplig och sammanhängande helhet. Tidsperspektivet, 200 år, är jämförelsevis långt, och ger den förändring som gör de olika komponenterna avgränsbara och avläsbara.²⁸ Men skriver Sundberg, och det är intressant, bara i ett lokalt perspektiv låter dessa kopplingar sig göras.²⁹

Inom kvinno- och genushistorisk forskning tycks de syntetiska ögonblicken flöda – omständigheter och sammanhang misstämmer så att säga närmast axiomatiskt med tidigare historieskrivning. Så åstadkommer Ingrid Åberg en syntes, när hon ställer den kvinnliga filantropin under tidigt 1800-tal i relation till det manliga associationsväsendet. Kvinnornas filantropiska samman slutningar och verksamhet ”stämmer inte in”, och om de skall tillerkännas betydelse ändras definitionen på associationerna.³⁰ Samma sak gör Gunnela Björk, när den vedertagna politikens former inte passar in och inte går att använda för karakterisera och analysera kvinnornas politiska verksamhet i kampen för medborgarskap under första hälften av 1900-talet. De politiska arenorna ändrar karaktär och blir något annat och mer än de varit i tidigare framställningar.³¹ Här skulle exemplen kunna bli många.

Men riskerar inte syntesbegreppet att bli trivialt med en så allmän tillämpning, svarar det inte bara mot den gängse och normala forsknings-

27. Sven A Nilsson, ”Stormakten Sverige. Statsbygge och samhällsförändring”, i Leif Jonsson (red), *Stormakten Sverige. Statsbygge och samhällsförändring*, Lidköping 1992; Sven A Nilsson, *De stora krigens tid. Om Sverige som militärstat och bondesamhälle*, Uppsala 1990.

28. Kerstin Sundberg, *Resurser och sociala relationer. Studier av ett lokalsamhälle i förändring 1600–1800: Österhaninge och Västerhaninge socknar*, Lund 1993.

29. Sundberg 1993, s 15ff.

30. Ingrid Åberg, ”Filantropier i aktion. Filantropiska fruntimmersföreningar i det tidiga 1800-talet”, i Marja Taussi Sjöberg & Tinne Vammen (red), *På tröskeln till välfärden. Vålgörenhetsformer och arenor i Norden 1800–1930*, Stockholm 1995.

31. Gunnela Björk, *Att förhandla sitt medborgarskap. Kvinnor som kollektiva politiska aktörer i Örebro 1900–1950*, Lund 1999.

processen? Jo, säkert i någon mån. Jag skulle därför mera vilja se syntesen och syntetiska ambitioner längs ett kontinuum med den så att säga fullbordade syntesen eller den mer fullständiga syntetiska ambitionen på ena sidan. På den andra vill jag placera det jag här kallat syntetiska ögonblick i forskningen, de situationer där vi kanske helt oplanerat och oförmodat sitter med två eller flera nya faktorer som vi egentligen aldrig tänkt undersöka, som ligger utanför våra metoder eller vår ambition, och som tvingar oss till att göra ett syntetiskt ställningstagande. Det borde vara värt att mer utförligt vetenskapsteoretiskt medvetandegöra och diskutera den processen, inte minst därför att det i varje sådant syntetiskt ögonblick kan ligga en fruktbar ny kunskapsmöjlighet förborgad.

Summary: Synthetic Moments. A Reflection

The writing of syntheses never seems to have been a major concern of Swedish historians. Neither theoretical discussions nor historical practice indicate much effort within the field. But does this belief hold true on closer examination? My argument here is that in reality syntheses or at least synthetic moments are far more frequent in Swedish – and other – historical research than one might realise at first sight.

How do I understand the concept of synthesis? Complexity, difference and integration are given as key words in the standard dictionary of the Swedish language. A good example in practice is the British archaeologist Colin Renfrew. In his work *Archaeology and Language* he tries to combine and integrate recent results from his own discipline with those of linguistics in order to gain a new understanding of the origin and diffusion of the Indo-European languages. Renfrew's is a conscious and systematic effort at synthesising. But the encounter of knowledge emanating from different sources, processed with different methods and presented in different ways occurs in many other circumstances.

What do (Swedish) historians generally understand by a synthesis? The concept is sparsely mentioned in current theoretical and methodological textbooks written by Swedish historians. General use seems to indicate a rather vague notion where long time spans and national, continental or even global aspirations play a role. Some more specific definitions presuppose, erroneously it seems to me, an organising principle or theory, or include, likewise erroneously, generalisation as an aspect of synthesis.

Historians from the neighbouring countries seem to have given somewhat

more thought to the problem, among them the Finnish historian Pentti Renvall and the Norwegian historian Knut Kjeldstadli. For both of them, complexity and possibilities of integration are crucial. They both consider scope as important but not decisive. Economic history as a discipline seems to offer a special case with an inherent problem of synthesising, since it was originally created out of two subject fields, history and political economy.

The fact that the definition includes complexity, difference and integration when applied to actual historical practice seems to give abundant evidence of synthesising, whether intentional or not. The field of Swedish and international historical research has grown dramatically over the second half of the 20th century and this in itself creates situations where synthesising is hardly possible to avoid. Examples include the many different aspects of the process of state formation in the 10th and 11th centuries, the complex background of Swedish absolute monarchy in the 17th century, and the intricate relations between population development, conditions of ownership, the use of natural resources, social structure, and political action in a rural community during the 17th through 19th centuries. Another apparently endless problem is that of integrating women's and gender history into history proper or the reverse, fundamentally affecting both temporal and other traditionally prevailing structures. There is every reason to pay attention to synthetic moments in historical research. However inconvenient and troublesome they may appear, they may contain new and fruitful possibilities of new understanding.